

Олена СЕРЕБРЯКОВА

МАНТИЧНІ ДІЇ З РОСЛИНАМИ В ЗИМОВОМУ ЦИКЛІ СВЯТ УКРАЇНЦІВ

Olena SEREBRYAKOVA. On Mantic Acts with Plants in Ukrainians Winter Cycle of Festivals.

З-поміж різних обрядодій, приурочених до релігійних свят зимового періоду, окрему й доволі чисельну групу становлять ворожіння – тобто різні способи довідатися про майбутнє. Чи не найчисельнішими з них, як відомо, є дівочі гадання про заміжжя. Воднораз на Андрія, Різдво, Новий рік в Україні ворожили також із іншою метою, зокрема, намагаючись передбачити, які ще важливі події стануться в житті родини в наступному році, яким буде її господарський добробут тощо.

Один із традиційних способів, за допомогою якого в народі сподівалися привідкрити завісу прихованого прийдешнього – ворожіння з гілками вишні, черешні тощо. Саме про цей вид народної обрядової мантики й піде мова у пропонованій статті, матеріал якої опертий на етнографічні відомості кін. XIX – серед. XX ст., а також дані сучасних польових досліджень, які нещодавно була нагода провести в деяких місцевостях Галичини, Закарпаття та Наддніпрянщини. Окрім того, у статті використано й сучасні польові записи Л.Горошко, яка призбирала певний обсяг матеріалу в різних місцевостях Наддніпрянщини та Карпат.

Найцікавішими є дівочі матримоніальні обрядодії з гілочками. Показові приклади цього можна назвати з карпатських звичаїв, особливо лемківських, про які зібрано чимало цінних етнографічних даних.

Отже, як зазначає В.Хомик, на теренах Північної Лемківщини (у селах Коросненського та Ясельського повітів) за допомогою черешневих галузок горянки ворожили про час свого одружен-

ня. Переважно так робили напередодні Андрія або (рідше) на саме свято. Дівчата, перев'язавши різнокольоровими стрічками гілочки черешні, садили їх удома в горнятка із землею. Біла стрічка позначувала білявого хлопця, жовта – русявого, чорна – смаглявого, червона – рум'яного. Яка з гілок розцвітала першою, за того дівчина і мала незабаром вийти заміж¹.

Про складніший спосіб подібного гадання повідомляє М.Сивицький. Маючи кількох залицяльників, лемківчанка ворожила про судженого так. Удосвіта напередодні Андрія черешневі гілки садила у вазони, відмітивши кожному кольоровою ниткою та запам'ятавши, якого парубка ця галузка позначає. Відтак розставляла їх по закутках у хаті, щоби вберегти від наврочення, і щоранку натщесерце набирала до рота воду та підливала. За віруванням, дівчина до року мала одружитися з тим хлопцем, гілка якого розвинулася до Святого вечора².

Із розслів І.Красовського та Й.Вархола дізнаємося, що у селах Південної Лемківщини відданиця, що також гадала удосвіта напередодні Андрія, не позначала кожному гілку черешні, а лише запам'ятовувала, яка з них “належить” тому чи іншому хлопцеві. Близьке заміжжя віщувала галузка, що першою випускала листочки до Святвечора³.

За записом В.Гривни, в околицях Маковиці у переддень Андрія відмічені якимось знаком гілки (на кожного парубка) не саджали у вазони, а ставили у посуд з водою. На Різдво дівчата оглядали їх, вірячи, що свати прийдуть саме від того хлопця, черешнева гілка якого розвилась. Коли ж жодна з них не розквітла, були певні, що доведеться дівувати ще один рік⁴.

Фіксуючи подібне гадання у с. Бехерів Барді-

¹Хомик В. Звичаї та обряди лемків // Наше Слово.– 1963.– № 23.– С. 5.

²Сивицький М. Духова культура // Лемківщина: Земля – люди – історія – культура.– Т. II.– Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988.– С. 129.

³Красовський І., Вархол Й. Календарна обрядовість // Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження: У 2-х т.– Т. 2. Духовна культура.– Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002.– С. 120.

⁴Гривна В. Народні звичаї Маковиці.– Пряшів, 1973.– С. 148.

ївського округу (Східна Словаччина), Й. Вархол зауважив, що тутешні лемківчанки напередодні Андрія також “тілко наламали конарикі з черешні, на кельо паріпків будут ворожити”. Відтак кожну гілочку називали парубочим ім'ям, і помістивши їх у склянку з водою, клали у тепле місце. Чия гілка розцвіте до Різдва, з тим хлопцем судилося одружитися⁵.

Подекуди на Пряшівщині (с. Регетівка Бардіївського округу) побутували спільні дівочі та парубочі ворожіння. Як зазначив М. Шмайда, на Андрія дівчата ламали гілки черешні і то стільки, скільки осіб хотіло поворожити. Відтак кожен (і дівчата, і хлопці) брав одну галузку та якомсь позначав її. Зібравши до купи, пагінці дерева клали у склянку з водою на тепле місце (піч). Про майбутнє довідувалися за прикметою: чия галузка до Різдва розквітла першою, того (ту) до року чекає весілля⁶.

На Гуцульщині подібні мантичні обрядодії з фруктовими гілками приурочували до свята Катерини. Зокрема, як зауважив Ю. Шнайдер (дані поч. ХХ ст.), дівчата ставили посуд з водою та галузками на піч. В якої з них гілочка розквітне, та й сподівається на швидке заміжжя⁷.

Із запису Г. Маковій дізнаємося, що склянку з водою та вишневою гілкою гуцульська відданиця клала перед іконою св. Катерини. Цвітіння гілки до Василя віщувало їй пару протягом року, адже покровителька її почула та сприятиме долі⁸.

Про побутування подібних андріївських гадань на Галицькій та Буковинській Гуцульщині довідуємося із сучасних польових пошуків. Так, за записами Л. Горошко у с. м. т. Верховина дівчата, окрім вишневої, виконували мантичні дії зі смородиновою чи навіть смерековою гілками, які мали зацвісти до Святого вечора⁹. Натомість у

с. Криворівня, чекаючи на свято Василя чи Йордану, традиційно ставили у воду вишневу гілку¹⁰. У селах Буковинської Гуцульщини вірили, що коли вона зацвітала до Різдва (с. Мала Виженка) або хоча б розпускала бруньки (листочки) до Святого вечора (с. м. т. Берегомет, с. Шепіт Долішний), це було прикметною ознакою одруження¹¹. Як твердить одна з мешканок с. Шепіт Долішний, воду слід міняти, щоб вона весь час була свіжою.

Своєрідну відміну звичаю зафіксовано на Закарпатській Гуцульщині. Так, у с. Лазещині (Рахівщина) будь-хто з родини вирізав на Андрія гілку яблуні, груші чи сливи, в тому разі, коли хлопець мав серйозні наміри щодо дівчини. Цю галузку згодом використовували у весільному обряді – били нею по плечах молодих¹². Як бачимо, рослинний атрибут має яскраво виражену шлюбну символіку, що підтверджує й свято, на яке його зрізали. Магічні дії з фруктовою гілкою на весілі, ймовірно, мали забезпечити подружжю солодке життя, плідність і щастя.

У ніч на Андрія подібно ворожили й деінде в Карпатах. Так, наприклад, робили дівчата у с. Ціневі на Рожнятівщині (Східна Бойківщина). Якщо вишнева гілка, яку поставили у воду, зацвіте до Різдва – цього ж року можна сподіватися заміжжя, коли ж вона засохне – весілля буде ще не скоро¹³.

Аналогічно на Андрія чинили з гілкою вишні і трактували результат гадань жителі Центральної та Західної Бойківщини (Сколівщина, Дрогобиччина)¹⁴. У деяких селах Старосамбірщини дівчата ворожили і з черешневою гілкою (с. Скелівка, Старява). Її або ж гілочку вишні (с. Губичі) ставили на пічку та з нетерпінням чекали Святого вечора чи Різдва¹⁵. За словами жительки цього села, таким чином у Губичах гадають дотепер. Інформаторка зі с. Полянця (Долинщина) при-

Арк. 55.

¹⁰ Там само. – Арк. 33.

¹¹ Там само. – Арк. 90, 101, 114.

¹² Архів ІН НАНУ. – Од. зб. 466 б. – Арк. 167.

¹³ Василечко Л. Шуткова неділя. Народні звичаї, обряди та повір'я. – Брошнів, 1994. – С. 40.

¹⁴ Архів ІН НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Од. зб. 466 а. – Арк. 7, 38; Од. зб. 466 б. – Арк. 67, 73, 79-80, 86.

¹⁵ Архів ІН НАНУ. – Од. зб. 466 в. – Арк. 8, 14, 24, 71.

⁵ Вархол Й. Дівочі ворожіння в часі зимового сонцестояння // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1988. – Т. 15. – Кн. 1. – С. 166.

⁶ Шмайда М. А іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців Чехо-Словаччини. – Т. 1. – Пряшів, 1992. – С. 145.

⁷ Schnajder J. Lud Peczenizyński. Część II // Lud. – 1907. – Т. XIII. – Zesz. I. – S. 32.

⁸ Маковій Г. Затоптаний цвіт. Народознавчі оповідки. – К., 1993. – С. 191.

⁹ Архів ІН НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Од. зб. 466 б. –

гадала, як вона ворожила з подругою на Андрія з метою дізнатися, “котра зацвіте на самий Святий вечір”. У своєму садочку вони зривали гілки черешні, клали їх у воду та ставили на полицку під образом (пор. запис Г.Маковії). “І істинна правда. І обидві зацвіли на самий Святий вечір. Воду підливали, щоб свіжої води було, бо то до Святого вечора багато є днів. І на самий Святий вечір – краса!”¹⁶. На жаль, респондентка не змогла конкретніше пояснити мету таких обрядодій, проте фіксуємо їх наявність на цих теренах.

Натомість, скажімо на Міжгірщині (Закарпатська Бойківщина), таким чином не ворожили взагалі (с. Негровець, Колочава, прис. Горб)¹⁷.

У ряді черкаських сіл таких мантичних обрядодій також не виконували (с.м.т. Стеблів, сс. Хильки, Набутів, Квітки)¹⁸, нічого не знають про них (сс. Шендерівка, Глушки, Кошмак)¹⁹, не пам’ятають, задля чого так робили (сс. Виграїв, Ситники)²⁰, або ж існувала заборона ворожити таким чином – “баба нам заперщала: “Не трогайте, не ламайте, щоб вона не цвіла, потому що їй важко серед зими розцвітат” (с. Деренківець)²¹. Занотовано й таке: “Ставляють вишню, але то, кажуть, не годиться, бо вона каже: “Аби тобі так добре жилось, як мені в це время цвісти” (с. Бровахи)²².

Не могли пояснити, що означає, коли гілка зацвіте (сс. Старичі, Залужжя)²³, чи вважали це дурницею (с. Новосілки) жителі деяких сіл на Яворівщині²⁴. Подекуди мантичні дії з вишневою гілкою тут вважали гріхом (пор. дані з Черкащини): “...я такого не робила. Я казала: “Може то гріх?” (с. Мужилівці)²⁵; “Казали, жо то є гріхом: “Жоби тобі так било легко вмирати, як мені

ся розвивати” (с. Залужжя)²⁶; “...казали, шо то не можна, кажуть, то тяжко так їй сі розквисти, так буде і людині тяжко. Не казали так робити” (с. Мужилівці)²⁷. Респондентка зі с. Чернильва пригадала, що ворожити з вишневою гілкою їй забороняла мама, яка казала: “Не можна, не став, то є живе дерево, а ти ставиш, а воно потім відмирає, то так не можна”²⁸. Натомість такі гадання побутовували в інших яворівських селах (Любині, Поруби)²⁹.

Як зазначає М.Максимович, у минулому на Черкащині з вишневими гілками гадали про своїх наречених парубки³⁰. На жаль, вчений не описав їх і не конкретизував район їхнього побутування.

Проте власні польові розсліди, здійснені у сучасну пору в Корсунь-Шевченківському та Черкаському р-нах Черкаської обл. доводять, що такі дивінації здійснювали дівчата. Зокрема, інформатори пригадали, що одну чи кілька галузок треба було зірвати у своєму садочку на свято Катерини, поставити у воду та чекати Різдва чи Нового року. Результати трактували по-різному. Так, якщо гілка розцвітала до одного з цих свят, то вона віщувала заміжжя (сс. Сахнівка, Пішки), добро (сс. Сахнівка, Деренківець; Яснозір’я – Черкаський р-н), хороше життя (с. Кірове), а у разі її всихання на дівчину чекало щось погане (сс. Кірове, Яснозір’я)³¹. У процесі ворожіння воду могли додавати чи міняти, як це робили, приміром у сс. Кірове, Пішки. В одних селах склянку гілочкою тримали просто на вікні (Яснозір’я), а в інших – у теплому місці (с. Пішки). Маємо доволі цікаві та детальні відомості щодо способу їхнього виконання зі с. Мошни (Черкаського р-ну). Так, дівчата збирались гуртом та ішли у двір до неодруженого парубка. Причому в цей момент його не повинно бути вдома. Відтак кожна дівчина зривала собі вишневу гілку, набирала до рота води з криниці та приносила все це додому. Посадивши гілочку у горщик, поливала її тією водою та клала

¹⁶Архів ІН НАНУ.– Од. зб. 497.– Арк. 15.

¹⁷Архів ІН НАНУ.– Од. зб. 495.– Арк. 24, 30, 60, 66, 72.

¹⁸Архів ІН НАНУ.– Од. зб. 496.– Арк. 41, 45, 78, 89.

¹⁹Там само.– Арк. 55, 97.

²⁰Там само.– Арк. 116, 145.

²¹Там само.– Арк. 26.

²²Архів ІН НАНУ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Од. зб. 466 г.– Арк. 15.

²³Архів ІН НАНУ.– Од. зб. 490.– Арк. 71, 84.

²⁴Там само.– Арк. 25.

²⁵Там само.– Арк. 58.

²⁶Там само.– Арк. 85.

²⁷Там само.– Арк. 55.

²⁸Там само.– Арк. 118.

²⁹Там само.– Арк. 32, 108.

³⁰Максимович М. Дні та місяці українського селянина / Пер. з рос.– К., 2002.– С. 134.

³¹Архів ІН НАНУ.– Од. зб. 496.– Арк. 16, 83, 131, 155.

у тепле місце. Пізніше, щоби земля весь час була мокра, використовували вже свою (хатню) воду. Тільки в цьому разі, за словами інформаторки, вишенька зацвіте³².

За свідченнями, які отримані від інформаторів з Яворівщини, гілка вишні, що зацвіте до Різдва свят (випустить листя та квітку), віщує швидке весілля чи доброго чоловіка (сс. Бунів, Наконечне-1)³³ або є доброю ознакою для дівчини (сс. Старичі, Новий Яр)³⁴. Мешканці с. Старий Яр вірили, що “в чийй халупі де било дуже душно, то засохло десь... Як не зацвіте, то шось недобре”³⁵.

Цікаве поодинокі гадання, яке здійснювали гуцулки у Вербну неділю, занотувала Г.Маковій. Так, затуливши очі долонями, дівчата молилися, думаючи про сокровенне. Коли уявний контакт відбувався, навпомацки виломлювали гілку, щоби дізнатися, яким буде їх суджений: високий, низький, кривий, правий (пор. подібне ворожіння з кілками)³⁶.

За повідомленням К.Карабович з Холмщини та Підляшшя, напередодні свята Катерини ворожили й хлопці. Вони, як і тутешні дівчата, гілку вишні ставили у вологу землю на покуті. Якщо вона розцвітала до Різдва або Нового року – це віщувало їм швидкий шлюб³⁷.

Схожі дивінації з вишневою (черешневою, сливовою) гілкою на Катерини (чи Андрія) та подібним трактуванням її розквіту побутували в минулому і в інших місцевостях України (Слобожанщина, Східне Поділля)³⁸.

³²Там само.– Арк. 64.

³³Архів ІН НАНУ.– Ф. 1.– Оп. 2.– Од. зб. 490.– Арк. 46, 101.

³⁴Там само.– Арк. 68, 78.

³⁵Там само.– Арк. 88.

³⁶Маковій Г. Затоптаний цвіт...– С. 125.

³⁷Карабович К. Народні вірування // Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження.– К., 1997.– С. 321.

³⁸Курочкін О.В. Новорічні свята українців: Традиції і сучасність.– К., 1978.– С. 31, 104; Його ж. Обрядовість (Календарні свята й обряди) // Поділля: Історико-етнографічне дослідження.– К., 1994.– С. 361-362; Орел Л. Вечорниці // Українська родина: Родинний і громадський побут.– К., 2000.– С. 153; Милорадович В.П. Життя-бытє лубенського крестьянина // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія.– К., 1991.– С. 183.

За даними А.Свидницького, у другій пол. ХІХ ст. на Поділлі посаджену в черепок або пляшку гілку, кожна дівчина клала в тепле місце й щодня (від Катерини) аж до Святого вечора поливала її з вуст. Весілля їй “проорокувала” вишнева гілка, що зацвіла³⁹. Як бачимо, вода сприяла відданиці у здійсненні її задуму та виконувала продукууючу функцію.

Цікавий приклад гадання маємо з теренів Західного Поділля. Так, у с. Жабиня (Зборівщина) на Андрія всі дівчата зривають у дворі вишневі гілки, заносять їх до хати, де ведуча вечорниць або господиня дому освячує їх свяченою водою та благословляє дівчат на щасливу долю. Відтак ці гілки вони забирають додому і з цього моменту кожна ворожить собі окремо: до схід сонця ставить у збанок з водою чи втикає в землю вазонів на світлому вікні. При цьому дівчина закликає:

*Ставлю гілячку вишневу
На щастя Михайлику свему!
Ух-ух! Ух-ух!
Най ту буде добрий дух.
Злий духу, вступиися,
Святий Андрію, заступиися!
Ух-ух! Ух-ух!
Най ту буде добрий дух.*

Результати трактують так само⁴⁰.

На свята Катерини чи Андрія мантичні обрядодії з пагінцями вишні (черешні, сливи, берези), які клали у воду, виконували й жителі Полісся, Слобожанщини (Харківщина, Полтавщина), Поділля (Підгаєччина). Галузки, які зацвіли до Різдва чи Нового року, були для відданиці ознакою одруження. По-іншому пояснюють результат ворожіння на Волинському Поліссі: чия гілка дасть цвіт, та дівчина першою і вийде заміж (сс. Яполоть, Речиця)⁴¹.

³⁹Свидницький Ан.П. Великдень у Подолянъ // Основа.– СПб., 1861 (ноябрь-декабрь).– С. 54.

⁴⁰Медведик П. Село Жабиня на Зборівщині. Весілля, народні звичаї та обряди.– Тернопіль, 1996.– С. 188.

⁴¹Доманицький В. Народній календар у Ровенським повіті, волинської губернії // Матеріали до українсько-руської етнології.– Львів, 1912.– Т. XV.– С. 78; Виноградова Л.Н. Девичьи гадания о замужестве в цикле славянской календарной обрядности (западно-восточнославянские параллели) // Славянский и балканский фольклор. Обряд.

За словами В.Герасимовича, у минулому аналогічно чинили з черешневими або вишневими гілками після колективних гадань на Андрія дівчата у с. Крехів (Жовківщина). Вони були певні, що у разі цвітіння галузки до Різдва, їх чекає щаслива доля і навпаки⁴².

З приводу майбутнього весілля у часі зимових свят (Катерини, Андрія, Варвари, Ганни, Люції) ворожили й інші відданиці-слов'янки. Приміром, поява квітів до Різдва на вишневій гілці, яку росіянки зрізали та ставили у воду напередодні Катерини, пророкувала їм заміжжя⁴³. Подекуди за її допомогою дізнавалися чи здійсниться бажання. Для цього восени чи взимку гілку ставили в тепломі місці у воду, а на четвертий день міняли її на свіжу. Якщо через 12 днів вишня розцвітала, це означало, що задумане сповниться і навпаки (Острозький повіт)⁴⁴.

У деяких районах Польщі квітуча вишнева гілка віщувала дівчині заміжжя, в інших – “повідомляла” про її цнотливість⁴⁵. У Словаччині на Андрія дівчата ламали гілки вишні або черешні подібно до того, як це робили в Польщі та Угорщині у день св. Люції. Їх також ставили у воду

Текст.– Москва, 1981.– С. 31; Курочкін О. Українці в сім'ї європейській: звичаї, обряди, свята.– К., 2004.– С. 132; Rokossowska Z. O świece roślinnym, wyobrażenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wołyniu we wsi Jyrkowszczyźnie pow. Zwiąhelskim // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej.– Kraków, 1889.– Т. 13.– С. 186; Иванов П. Жизнь и поверья крестьян Кулянского уезда, Харьковской губернии.– Х., 1907.– С. 179; Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / Сост. Маркевич Н.А.– Репринт. вид. 1860 г.– С. 20; Папіж В. Деякі релігійні обряди і звичаї Підгаєччини // Підгаєцька земля: Історико-мемуарний збірник.– Нью-Йорк; Лондон; Париж; Сідней; Торонто, 1980.– С. 73.

⁴²Герасимович В. Народні звичаї, обряди та пісні в селі Крехові, Жовківського повіту // Правда.– Львів, 1893.– Т. VIII.– Вип. LIV (серпень).– С. 437.

⁴³Петрушевич А.С. Общерусский дневник церковных, народных, семейных праздников и хозяйственных занятий, примет и гаданий.– Львов, 1865.– С. 144.

⁴⁴Яковлев Г. Пословицы, поговорки, крылатые слова, приметы и поверья, собранные в слободе Сагунах Острогского уезда // Живая Старина.– 1905.– Вып. I, II.– Год XIV.– С. 158.

⁴⁵Ганцкая О.А., Грацианская Н.Н., Токарев С.А. Западные славяне // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX – нач. XX в. Зимние праздники.– Москва, 1973.– С. 206-207.

та чекали розквіту. Якщо так ставалося, весілля не уникнути⁴⁶. У деяких селах словацького Горегрон'я відданиці на свято Катерини садили у горщик з піском черешневі чи сливові галузки та щодня поливали їх водою, яку приносили у роті з річки. Одруження можна було сподіватись, якщо гілочка розцвітала до Різдва⁴⁷.

Своєрідні мантичні обрядодії побутовали в деяких районах Болгарії, де дівчата гадали одним із двох способів. Так, напередодні дня св. Ганни вони ставили у воду гілки яблуні (вишні) біля вогню чи засівали пшеницю в новий горщик. Результати потрактовували таким чином: якщо до Нового року на гілках з'явиться листя, а пшениця зійде, дівчина цього ж року вийде заміж⁴⁸.

У не менш цікавий спосіб подекуди слов'янки гадали й навесні. Приміром, боснійська відданиця у переддень свята Юрія трусила вишню, відтак ламала кілька гілок, називала кожну парубочим ім'ям і клала на ніч біля ліжка. Вранці (не дивлячись) брала одну з них, дізнаючись таким чином з ким одружиться⁴⁹.

Вишнева гілка могла мати й інше призначення. За її допомогою можна було побачити відьму, прийшовши з нею до церкви на Святий вечір⁵⁰.

Напередодні дня св. Катерини чи Варвари з гілками вишні, які клали у воду, про час свого заміжжя ворожили й румунки. Весілля впродовж року їм віщувала гілка, яка розквітала до Різдва. В деяких місцевостях такі самі мантичні обрядодії виконували на Андрія з бузковою галузкою. Результат, який дізнавалися на Водохреща, тлумачили подібно⁵¹. З фруктовими галузками горя-

⁴⁶Ганцкая О.А., Грацианская Н.Н., Токарев С.А. Западные славяне...– С. 205; Борош М., Корачонь З., Татраї Ж. Різдвяні свята (від адвента до Водохреща) // Народна Творчість і Етнографія.– 2006.– № 4 (спецвипуск).– С. 12.

⁴⁷Виноградова Л.Н. Девичьи гадания о замужестве...– С. 31-32.

⁴⁸Колева Т.А. Болгары // Там само.– С. 268.

⁴⁹Усачева В.В. Вишня // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5 т.– Т. 1: А-Г.– Москва: Международные Отношения, 1995.– С. 382.

⁵⁰Див.: Ганцкая О.А., Грацианская Н.Н., Токарев С.А. Западные славяне...– С. 205; Усачева В.В. Вишня...– С. 382.

⁵¹Мойсей А. Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини.– Чернівці, 2008.–

ни, як і українці загалом, а також західні, південні та східні слов'яни, ворожили не тільки про шлюб, але й про тривалість життя. За даними І.Бугери, у селах Новосандецького повіту дівчина гадала так на Андрія тільки про себе. Зірвані гілки вона ставила у склянку з водою і спостерігала: якщо вони розв'ються, це означало, що вона житиме і навпаки (кордон з українською частиною Пряшівщини)⁵².

Як повідомив В.Гривна, всі черешневі гілки, які лемки посадили у горщик на це ж свято (Андрія), також мали розцвісти до Різдва. Тільки у разі цього всі члени родини будуть живі⁵³.

Подекуди з цією ж метою українці гадали й на свято Катерини (Слобожанщина, Полісся). Про це свідчать етнографічні нотатки кін. ХІХ – поч. ХХ ст. (В.Милорадовича та П.Іванова), а також пізніші праці (О.Курочкіна, Л.Виноградової). У воду ставили гілочки вишні за кількістю членів сім'ї, позначаючи їх кольоровими нитками або просто запам'ятовуючи, кому яка належить (пор. лемківські шлюбні гадання). Чия гілка розквітне до Різдва, той довго житиме, чия засохне або залишиться в такому ж стані (як і була, коли її зірвали) – захворіє чи помре⁵⁴. На Полтавщині вважали так: “якщо вишнева гілка, зрізана на свято Катерини та посаджена під покуття зацвіте на Новий рік – це означає життя, якщо засохне – смерть”.

Власні польові матеріали підтверджують побутування таких ворожінь на цих теренах і в сучасну пору. Так, інформаторка зі с. Заріччя (Черкащина) пригадала, що її бабця (уродженка м. Котильва Полтавської обл.) гадала так у старшому віці про своє здоров'я: “Як зацвіте гілочка, значить твоє життя цвітує, ти ще житимеш, не вмреш, здорова будеш і все... Воду не міняла:

С. 207.

⁵²Бугера І. Звичаї та вірування Лемківщини.– Львів, 1939.– Ч. 15.– С. 26.

⁵³Гривна В. Народні звичаї Маковиці.– Пряшів, 1973.– С. 148.

⁵⁴Іванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда, Харьковской губернии.– Х., 1907.– С. 179; Милорадович В. Рождественскія Святки в северной части Лубенскаго уезда.– Полтава, 1893.– С. 19-20; Курочкін О.В. Новорічні свята українців: Традиції і сучасність.– К., 1978.– С. 31; Виноградова Л.Н. Девичьи гадания о замужестве...– С. 31.

отак поставила прямо в хаті на столі (у баночку) і так вона стоїть”⁵⁵.

Про оригінальне гадання лемків для кожного члена сім'ї дізнаємося із монографії Р.Райнфуса. Збираючи лікарське зілля напередодні Купала, зривали стільки гілок бояника, скільки було осіб в родині, а потім вкладали їх між балками зрубу в хаті. У кого галузка зацвіла, тому й ворожили довге життя⁵⁶. Натомість поляки у цей же день аналогічно втикали у вазонку троянди. Перша засохла квітка, ворожила комусь з членів родини смерть ще цього року⁵⁷. У Хорватії та Словенії традиційно напередодні дня св. Барбари зрізають гілочки будь-якого фруктового дерева та ставлять їх у воду, щоб вони розвинулися до Різдва. Кожний член родини позначає чи запам'ятовує свою. Чия галузка засохне та не встигне розвинутися, той, кому вона належить, помре протягом нового року⁵⁸.

Мантичні обрядодії з гілками під час зимових свят здійснювали також з метою дізнатися про господарський добробут родини не тільки українці, а й багато слов'янських та інших народів Європи.

Приміром, на Слобожанщині (Куп'янський повіт) зафіксовано рідкісне ворожіння, яке виконували у день св. Спиридона (12 грудня ст. ст.) на поч. ХХ ст. Так, зрізані вишневі гілочки можна було поставити у горщик з землею на покуті та поливати їх щодня, чи просто у воду (без землі). Якщо вони розквітали на Різдво, сподівалися, що наступний рік буде врожайним на садові плоди⁵⁹.

Аналогічно чинили поляки у день св. Люції (13 грудня ст. ст.) з галузками вишні чи яблуни (ставили у воду чи втикали в мокрий пісок біля

⁵⁵Архів ІН НАНУ.– Од. зб. 496.– Арк. 108.

⁵⁶Reinfuss R. Śladami łemków.– Warszawa, 1990.– S. 58.

⁵⁷Janota E. Lud, jego zwyczaj i obyczaj // Przewodnik naukowy i literacki.– Lwów, 1878.– R. 6.– T. 6.– Z. 5.– S. 564.

⁵⁸Колева Т.А. Зимний цикл обычаев южных славян (К вопросу о структурно-типологическом анализе обрядности) // Советская Этнография.– Москва, 1971.– № 3 (май-июнь).– С. 48; Кашуба М.С. Народы Югославии // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы ХІХ – нач. ХХ в. Зимние праздники.– Москва, 1973.– С. 238.

⁵⁹Іванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда...– С. 21.

підки). Добрий врожай віщував їхній розквіт до Різдва⁶⁰.

Подібно австрійці ворожили в день св. Варвари (4 грудня ст. ст.). Результати тлумачили так само⁶¹. Схожі мантичні обрядодії виконували у Лімбурзі з гілками вишні чи берези, які називалися гілки "св. Варвари" (пор. "гілка Люци"). Тут "їм приписували особливу життєву силу, а щоб її перейняти, у день св. Варвари ставили у воду вишневі або березові гілки та чекали їх розвинення на Різдво"⁶².

Внаслідок виконання подібних гадань швейцарці робили певні висновки щодо того, яким буде рік: добрим або поганим⁶³.

Магія плодючості присутня в німецьких дивінаціях. Так, фруктові гілки (вишні чи яблуні) зрізали та ставили у воду на свято Катерини, Андрія чи Варвари з метою забезпечення врожайності цих дерев у наступному році (пор. український звичай об'язувати дерева солом'яними перевеслами)⁶⁴.

З господарською метою гадали й молдавани. За кілька днів до Нового року вони приносили до хати дванадцять різних гілок (символ 12 місяців у році) або гілки тільки одного дерева (наприклад, яблуні, вишні) та ставили їх у воду біля пічки. У перший день Нового року за їх станом пророкували, наскільки вдалим буде врожай у кожному місяці. Подекуди добрий врожай віщувала яблунева гілка, що розквітла до цього дня⁶⁵.

Як бачимо, дивінації про тривалість життя та успіхи в господарстві за способом виконання та потрактуванням однотипні з матримоніальними.

Таким чином констатуємо, що всі гадальні об-

рядодії з гілками однакові за своїм функційним спрямуванням (передбачення подружньої, господарської долі, тривалості життя) та близькі за способами виконання і семантикою як у європейців, так і в українців (слов'ян). Це свідчить про спільну загальноєвропейську та праслов'янську основи. У різних народів (зокрема, й українців) квітуче дерево асоціювалося зі щасливою долею, яка пов'язує життєдайні сили природи і людини. Ймовірно тому фруктовій (вишневій) гілці, як символу кохання, життя, здоров'я європейці приписували магічну силу. Окрім віщих властивостей, вона, на їхню думку, могла якимось чином вплинути на врожай або передати людині свою життєву силу. Певні відмінності притаманні тим чи іншим етнолокальним варіантам. Зокрема, серед карпатських горян локальну своєрідність мають дівочі дивінації на теренах Південної та Північної Лемківщини, а також парубочі гадання на Холмщині та Підляшші, Пряшівщині. Зауважено, що, здійснюючи мантичні обрядодії зі своєрідними відмінностями, лемки (пор. бойків і гуцулів) намагались отримати й додаткові відомості про нареченого (зовнішність, ім'я). Нерідко по допомогу дівчата зверталися до святих покровителів (Катерини). Важливу роль відігравало місце (піч, покуть, вікно), на якому стояли галузочки протягом усього часу ворожіння. Його вибір не випадковий. Адже здавна відомо, що піч є житлом духів (богів) родинного вогнища, покуть – своєрідним вітварем, через який здійснюється зв'язок з небом, а вікно символізує межу між світами. Слід взяти до уваги й прадавні уявлення про воду, зокрема її здатність пророкувати майбутнє, продукуючу властивість в тих випадках, коли ворожачи про заміжжя, а подекуди на врожай, дівчата міняли воду на свіжу чи поливали нею з рота землю (пісок). Сьогодні такі ворожіння вже не виконуються, окрім с. Губичі (Старосамбірщина), а лише частково залишилися у спогадах старожилів, подекуди затративши своє умотивування.

⁶⁰Ганцкая О.А., Грацианская Н.Н., Токарев С.А. Западные славяне // Календарные обычаи и обряды...– С. 206-207.

⁶¹Листова Н.М. Австрийцы // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX – нач. XX в. Зимние праздники.– Москва, 1973.– С. 166.

⁶²Гроздова И.Н. Народы Бельгии и Нидерландов // Там само.– С. 71, 74.

⁶³Листова Н.М. Народы Швейцарии // Там само.– С. 181.

⁶⁴Филимонова Т.Д. Немцы // Там само.– С. 139-140.

⁶⁵Попович Ю.В. Молдавские новогодние праздники (XIX – начало XX века).– Кишинев, 1974.– С. 67.